

ТЕХНОЛОГІЇ ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ВИЩИХ ВІЙСЬКОВИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ У ПРОЦЕСІ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ

TECHNOLOGIES OF PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF RESEARCH AND TEACHING STAFF OF HIGHER MILITARY EDUCATIONAL INSTITUTIONS IN THE PROCESS OF PROFESSIONAL DEVELOPMENT

УДК 374.7 : 355.232(477)
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/72.29>

Олійник Л.В.,

докт. пед. наук, ст. науковий співробітник, начальник науково-методичного відділу аналізу та прогнозу освітньої діяльності Національного університету оборони України

Іллющенко С.Ю.,

докт. філософії, ст. науковий співробітник науково-методичної лабораторії внутрішнього забезпечення якості освітньої діяльності Національного університету оборони України

Гнесь Б.М.,

науковий співробітник науково-методичної лабораторії внутрішнього забезпечення якості освітньої діяльності Національного університету оборони України

Лунь В.М.,

науковий співробітник науково-методичного відділу організації, координації та супроводження освітнього процесу Національного університету оборони України

Семенов А.В.,

науковий співробітник науково-методичного відділу аналізу та прогнозу освітньої діяльності Національного університету оборони України

Кожна професійна спільнота має збагачувати свій науково-педагогічний досвід через пізнання системи професійно-педагогічної діяльності, демонструючи при цьому свої здобутки й наукові досягнення та обґрунтовуючи перспективні технології професійного розвитку науково-педагогічних працівників, які сприятимуть забезпеченню конкурентоздатності освітніх послуг на європейському і світовому рівнях.

Нині державна політика у сфері наукової діяльності спрямована на входження України у Європейський освітній і дослідницький простір, створення умов для розвитку професійної компетентності науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти, що характеризуються довгостроковими перспективами. Однак будь-які трансформації системи вищої освіти, зрештою стосуються конкретного виконавця – науково-педагогічного працівника. Саме науково-педагогічний працівник є основною фігурою під час реалізації перспективних технологій, завдяки яким освітній процес забезпечує активне засвоєння знань, умінь, розвиток особистісно-професійних якостей, бачення професійної діяльності у нових координатах.

Аналіз психолого-педагогічної літератури, дисертаційних досліджень дав змогу встановити, що наявність проблеми професійного розвитку науково-педагогічних працівників у системі післядипломної освіти зумовлює потребу в подальших поглиблених дослідженнях. Актуальність дослідження зазначеної проблематики визначена суперечністю, що існує між необхідністю вдосконалювати зміст і технології професійного розвитку науково-педагогічних працівників вищих військових навчальних закладів у системі післядипломної освіти і їх недостатньою теоретичною розробленістю. У статті розглянуто історичний розвиток поняття «педагогічна технологія», з'ясовано його сутність. Визначено основні критерії технологічності освітнього процесу, які сприяють підвищенню якості підготовки науково-педагогічних працівників нової генерації в умовах неперервної професійної освіти. Доведено важливість впровадження теорії педагогічної технології для вищих військових навчальних закладів у системі післядипломної освіти. Автори дійшли до висновку, що в основу системи післядипломної освіти мають бути покладені андрагогічний і технологічний підходи, які сприяють веденню науково-педагогічними працівниками самостійної освітньої діяльності.

Ключові слова: науково-педагогічні працівники, педагогічні технології, підвищення кваліфікації, професійний розвиток.

Each professional community should enrich its scientific and pedagogical experience through knowledge of the system of professional and pedagogical activity, demonstrating its achievements and scientific achievements and substantiating promising technologies for the professional development of scientific and pedagogical workers that will help ensure the competitiveness of educational services at the European and global levels.

Currently, the state policy in the field of research is aimed at Ukraine's accession to the European Education and Research Area, creating conditions for the development of professional competence of research and teaching staff of higher education institutions characterized by long-term prospects. However, any transformation of the higher education system ultimately concerns a specific performer – a research and teaching staff member. It is the research and teaching staff that is the main figure in the implementation of advanced technologies, thanks to which the educational process ensures the active assimilation of knowledge, skills, development of personal and professional qualities, and vision of professional activity in new coordinates.

The analysis of psychological and pedagogical literature and dissertation research has made it possible to establish that the existence of the problem of professional development of scientific and pedagogical staff in the system of postgraduate education necessitates further in-depth research. The relevance of the study of this issue is determined by the contradiction that exists between the need to improve the content and technologies of professional development of research and teaching staff of higher military educational institutions in the system of postgraduate education and their insufficient theoretical development. The article examines the historical development of the concept of "pedagogical technology" and clarifies its essence. The main criteria for the technological nature of the educational process, which contribute to improving the quality of training of scientific and pedagogical workers of a new generation in the context of continuous professional education, are determined. The importance of introducing the theory of pedagogical technology for higher military educational institutions in the system of postgraduate education is proved. The authors conclude that the system of postgraduate education should be based on andragogical and technological approaches that facilitate the conduct of independent educational activities by research and teaching staff.

Key words: scientific and pedagogical workers, pedagogical technologies, advanced training, professional development.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Сучасний етап розвитку суспільства характеризує стрімка зміна освітньої парадигми, коли

реалізовується багатокomпонентний, варіативний зміст освіти та широко впроваджуються сучасні педагогічні технології, нові концепції та ідеї. Зміст

освіти насичується різними освітніми програмами, що сприяють розвитку педагогічних умінь, здатності оперувати інформацією, творчо вирішувати поставлені завдання. Підвищується роль науки у створенні педагогічних технологій, адекватних рівню суспільного знання.

У педагогічному процесі постійно виникають нестандартні ситуації, які потребують оперативного реагування педагога, без можливості попереднього аналізу та обмірковування, тому йому необхідно мати розвинуте рефлексивне мислення високого рівня, яке дає змогу працювати і реагувати нестандартно. Сучасному педагогу потрібні розвинуті уміння швидко порівнювати, виокремлювати суттєве, встановлювати зв'язки між відомим та невідомим, адекватно сприймати ситуацію, узагальнювати, забезпечувати постійний самоконтроль. Отже, для розвитку педагогічної техніки науково-педагогічному працівнику необхідно оволодіти узагальненими способами із прийняття рішень та сформувати позитивне емоційне ставлення до критичного самоаналізу.

Однак реалії сьогодення показують, що більшість науково-педагогічних працівників у вищих військових навчальних закладах не мають педагогічної освіти, а розвиток їхньої професійної компетентності відбувається неефективно, методом спроб і помилок, дублюванням досвіду колег, що не гарантує накопичення педагогічних знань, опанування ефективних технологій і методик викладання дисциплін, методів активізації навчально-пізнавальної діяльності слухачів (курсантів) тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематиці професійного розвитку науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти приділено значну увагу у науковій літературі. Теоретичні аспекти особливостей освіти дорослих розкрито у працях О. Гури [4], І. Драча [5], І. Зязюна [9], Л. Лук'янової [12], Н. Ничкало [11], М. Ноулза [26] та ін.; питання післядипломної педагогічної освіти – у дослідженнях Н. Клокар [6], А. Кузьмінського [7], В. Маслова [10], Н. Протасової [20], Є. Чернишової [23] та ін.

Мета статті полягає в розкритті сутності технологій професійного розвитку науково-педагогічних працівників вищих військових навчальних закладів у процесі підвищення кваліфікації. Для досягнення мети застосовано методи: оглядово-аналітичне дослідження наукових джерел, узагальнення сучасних вітчизняних і зарубіжних технологій професійного розвитку науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. В системі освіти нашої держави вживаються заходи щодо імплементації національного освітнього середовища до європейського, створення умов для розвитку професійної компетентності науково-педагогічних працівників, що характеризуються довгостороковими

перспективами. Закономірно, що нормативно визначеним обов'язком науково-педагогічних працівників вітчизняних закладів вищої освіти є підвищення їх професійного рівня.

Нині постійний розвиток професійної компетентності науково-педагогічних працівників набуває особливої пріоритетності і потребує розроблення технології успішного перебігу цього процесу. Вивчення та узагальнення кращих вітчизняних і зарубіжних практик є концептуально важливим для розроблення технології розвитку професійної компетентності науково-педагогічних працівників.

Під час реалізації технології професійного розвитку науково-педагогічних працівників слід враховувати: потреби вищих військових навчальних закладів у науково-педагогічних кадрах; вимоги вищих військових навчальних закладів до рівня професійної компетентності науково-педагогічного працівника, рівня його творчості, інноваційного мислення і спрямованості на постійне самовдосконалення; засоби стимулювання професійного розвитку науково-педагогічних працівників; особливості професійної діяльності на викладацьких посадах у вищих військових навчальних закладах; діапазон профілю діяльності науково-педагогічного працівника (встановлення кола посад, які він може обіймати завдяки цілеспрямованому професійному розвитку); потребу науково-педагогічних працівників у кар'єрному зростанні.

Термін «технологія» (від грец. *techne* – мистецтво, майстерність, *logos* – наука, навчання) означає знання про майстерність, способи взаємодії людини, знарядь і предметів праці. Попри неоднозначність науково-педагогічних поглядів на поняття «технологія», усі дослідники одностайні в тому, що її вибір означає вибір стратегії, пріоритетів, системи взаємодії, тактик навчання і стилю роботи всіх суб'єктів освітнього процесу [21].

Поняття «педагогічна технологія» пройшло еволюцію становлення від «технологія в освіті» до «технологія освіти» і зрештою «педагогічна технологія».

Стосовно навчального процесу, за даними дослідниці Н. Корсунської, поняття «технологія» вперше було вжито у 1886 році американцем Дж. Саллі, але поширення набуло значно пізніше [1].

Розглянемо історичну періодизацію детальніше. У перший період (1920–1930) поняття «педагогічна технологія» дослідники вживають у працях з педології. Паралельно з ним вживають поняття «педагогічна техніка», яку розуміють як сукупність прийомів і засобів, спрямованих на чітку й ефективну організацію навчальних занять. У цей же час було створено кілька прототипів педагогічних технологій (Дальтон-план, Уіннетка-план, метод проєктів) [14, с. 12].

Другий період (1940–1950) характеризується появою в навчальних закладах США різноманітних

технічних (аудіовізуальних) засобів ретрансляції інформації (магнітофонів, телевізорів, програвачів, які від початку мали лише побутове призначення). Методику їх використання назвали «технологією». Саме з цього періоду Б. Бархаєв, А. Нісімчук, О. Падалка, І. Смолюк, О. Шпак відраховують час існування власне технологій [15, с. 47].

У цей період поняття «технологія в освіті» означало застосування інженерної думки в освітньому процесі.

Третій період (1950–1960) визначається виникненням технологічного підходу, теоретичною базою якого стала ідея програмованого навчання, а також розроблена для її реалізації відповідна система технічних засобів: навчальних машин, засобів для забезпечення зворотного зв'язку, лінгафонних кабінетів, тренажерів та ін. [25, с. 57]. На відміну від поняття «технологія в освіті» як «технологією освіти» почали розуміти науково-педагогічний опис «сукупності засобів і методів» педагогічного процесу. Зміст цього поняття, крім технічних засобів, становило також наукове обґрунтування освітнього процесу: психологічних основ навчання, планування освітнього процесу, розроблення змісту навчання тощо. За словами американського педагога У. Шрамма, «програмоване навчання є своєрідним автоматичним репетитором, який веде учнів короткими логічно пов'язаними кроками так, що учень майже не робить помилок і дає правильні відповіді, які миттєво підкріплені повідомленням про результат, внаслідок чого учень послідовно наближається до відповіді, яка є метою навчання» [27].

Для четвертого періоду (1970–1980 рр.) характерні такі особливості:

1) розширення бази педагогічної технології – крім аудіовізуальної освіти і програмованого навчання розглядаються основи інформатики, теорію телекомунікацій, педагогічну кваліметрію, системний аналіз та нові досягнення психолого-педагогічної науки: нові результати у психології навчання; теорію управління пізнавальною діяльністю студента; наукові форми організації навчання у школі; наукову організацію праці вчителя;

2) зміна методичної основи педагогічної технології, перехід від вербального до аудіовізуального навчання;

3) ведення активної підготовки професійних педагогів – технологів. Стає реальністю масовий випуск технічних засобів навчання: відеомагнітофонів, карусельних кадропроекторів, поліекранів, електронних дошок, рейкових систем кріплення схем, дошок для писання фломастером, синхронізаторів звуку та зображення тощо. Технологія навчального процесу має за основу системний підхід, а дослідники розуміють педагогічну технологію як процес вивчення, розроблення та використання принципів оптимізації навчальної діяльності на основі досягнень науки і техніки [25, с. 57].

В ці роки педагогічні технології охопили практично всі країни, отримавши офіційне визнання ЮНЕСКО.

П'ятий період (1980–1990) характеризується еволюцією поняття «педагогічна технологія» створенням комп'ютерних аудиторій, дисплейних класів, зростанням кількості і якості педагогічних програмованих засобів, використанням систем інтерактивного відео [25, с. 57].

Шостий період (із 1990-х років) характеризується впровадженням педагогічних технологій у процеси підготовки спеціалістів [25, с. 57].

Розглядаючи історичні аспекти становлення педагогічних технологій, А. Міцкевич доходить висновку, що «технологія в історії педагогіки – це системний, концептуальний, нормативний інваріантний опис діяльності вчителя й учня, що об'єктивувався, спрямований на досягнення освітньої мети. Технологія завжди є квінтесенцією виховної системи, на основі якої фіксуються своєрідність і специфічні особливості теоретичного складу і категоріального апарату педагогіки» [8, с. 64].

Зважаючи на особливості генезису української педагогічної науки з точки зору технологізації освіти О. Янкович [25, с. 58] пропонує так періодизувати розвиток освітніх технологій закладів вищої освіти педагогічного профілю:

- програмовано-навчальний (1957–1970) – запровадження програмованого навчання як нової метатехнології педагогічного закладу вищої освіти, використання електронних та обчислювальних засобів у навчальному процесі, домінування виховної технології комуністичного виховання радянського періоду (суспільної метатехнології) у навчально-виховній та управлінській діяльності закладу вищої освіти;

- системно-методичний (1971–1984) – запровадження системного підходу до організації навчального процесу, згідно з яким технологію розглядали як систему; поступове витіснення програмованого навчання, розвиток вітчизняної діагностики, посилення впливу метатехнології комуністичного виховання радянського періоду на фоні поглиблення тоталітаризму у колишній радянській державі; поширення ідеї використання автоматизованих систем та домінування ролі правлячої комуністичної партії в управлінні як технологічному процесі; розроблення теоретичних засад передового педагогічного досвіду як джерела технологій та як технології;

- реформувально-комп'ютеризаційний (1985–1990) – реформування діяльності навчальних закладів і традиційної системи підготовки вчителів, комп'ютеризація навчального процесу, запровадження інформатики як навчальної дисципліни і технології; поширення соціально-виховних технологій соціально-педагогічних комплексів; демократизація в технологіях управління закладами вищої освіти педагогічного профілю; криза та крах

суспільної метатехнології комуністичного виховання радянського періоду;

- науково-технологічний (1991–2005) – сучасний період функціонування технологічного підходу у педагогічних закладах вищої освіти України як незалежної держави; розвиток освітніх технологій на науковій основі. У його межах доцільно виокремити кілька етапів:

- 1991–1993 рр. – впровадження нових технологій виховання, спрямованих на національне та громадянське виховання особистості; реорганізація технологій управління на основі ідей автономізації; трансформація педагогічних навчальних курсів з «Методик» у «Технології», розроблення програми інформатизації освіти, впровадження інформаційних технологій у навчальний процес;

- 1994–2003 рр. – масове запровадження освітніх технологій, використання нових інформаційно-комунікаційних технологій у навчальному процесі, створення інформаційного освітнього середовища закладів вищої освіти, викладання нових навчальних технологічних дисциплін у педагогічних закладах вищої освіти – «Освітні технології», «Педагогічні технології», «Технології навчання», «Технології виховання», «Сучасні інформаційні технології» тощо;

- 2004–2005 рр. – експеримент із приєднання педагогічних закладів вищої освіти до Болонської декларації, впровадження модульно-рейтингової системи підготовки фахівців, стрімкий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, створення нових структур та елементів в управлінні як технологічному процесі.

Аналіз вітчизняної та зарубіжної науково-педагогічної літератури показав, що серед науковців немає однозначності у визначенні поняття «педагогічна технологія» (на сьогодні в педагогіці існує понад 300 визначень). Як вважає Т. Назарова, «... можливо простежити дві тенденції: одні автори прагнуть подальшої деталізації поняття «педагогічна технологія» і його ускладнення, інші, навпаки до спрощення, використовуючи при цьому занадто загальні формулювання» [8, с. 60]. Наведемо лише деякі з них.

На думку О. Пехоти [13], педагогічна технологія поєднує застосування технічних засобів в освітньому процесі, а також його організацію (аналіз навчального матеріалу та організацію навчальної діяльності викладача і студентів). Як зазначає Б. Лихачова, педагогічна технологія – це «сукупність психолого-педагогічних установок, за якими визначають спеціальний набір і компонування форм, методів, способів, прийомів навчання, виховних засобів; це організаційно-методичний інструментарій педагогічного процесу» [8, с. 61]. На думку В. Беспалька [24, с. 194], педагогічна технологія – це «систематичне і послідовне втілення на практиці заздалегідь спроектованого навчального процесу», при цьому дослідник наголошує,

що «оскільки опис будь-якого освітнього процесу є описом деякої педагогічної системи, то педагогічна технологія – це проєкт певної педагогічної системи, реалізований на практиці».

Застосовуючи інтегративний підхід, С. Вітвицька розкриває сутність технології як змістового узагальнення, що охоплює три аспекти:

- науковий – технологія як складова педагогічної науки або наука, яка досліджує найраціональніші шляхи навчання;

- процесуально-описовий – технологія є описом, алгоритмом навчального процесу;

- процесуально-дієвий – технологія є реальним процесом навчання [2, с. 151].

Дискусійним для сучасної педагогічної науки є питання належності технології до діяльності чи освітнього процесу. Якщо спиратися на основі поняття «мета», «способи» (методи, прийоми), «результати», які характеризують технологію навчання, то її доцільно вважати до діяльністю. Втім для технології навчання властиві й такі категорії процесуальності, як закономірна логіка (інтенція), стадії (етапи, фази), причинно-наслідкові зв'язки між внутрішніми чинниками і зовнішніми умовами становлення того, хто навчається. Таким чином, достатньо обґрунтованим є висновок про те, що «будь-яка технологія зосереджена на процесуальному боці діяльності (її етапності, закономірній логіці), але становить собою цілеспрямовану й ефективну діяльність з управління відповідним (зокрема освітнім) процесом» [3, с. 21].

В Україні є низка наукових шкіл, які вивчають освітні технології і мають здобутки у дослідженні теоретико-методичних основ технологічного підходу та підготовки педагогів до його впровадження. Виокремимо найважливіші положення в наукових напрацюваннях українських учених:

- у прогнозуванні результатів різних технологій навчання важливо виявити особистісний смисл навчання та отримати емоційне задоволення від навчальної діяльності (І. Прокопенко, І. Євдокимов) [19, с. 11];

- технологізація освіти – це не модна тенденція, не панацея від бід сучасної школи, а об'єктивний процес еволюції освіти (І. Зязюн) [17, с. 3];

- серед умов, які має задовольняти впровадження сучасних педагогічних технологій, є соціально-психологічні (сприяння підвищенню професійної мобільності майбутніх фахівців і дорослого населення, їх здатності швидко адаптуватися до ринку праці, запобігти безробіттю (А. Алексюк, О. Пехота, С. Сисоєва та ін.) [17, с. 49];

- формування готовності майбутнього вчителя до впровадження освітніх технологій забезпечує не тільки єдність теоретичної та практичної підготовки, а й створення мдони емоційно-позитивного ставлення студентів, а також комплексу організаційних та психолого-педагогічних умов [18, с. 12].

Технологія професійного розвитку науково-педагогічних працівників передбачає планування, організацію, застосування та оцінювання процесу й результатів навчання. Її складовими є концепція, зміст освіти, процесуальна характеристика, відповідне науково-методичне забезпечення та ін.

Український учений С. Клепко, підтримуючи Г. Селевка, вважає, що будь-яка педагогічна технологія має задовольняти основні критерії технологічності:

концептуальність (опертя на певну наукову концепцію);

системність (логіка процесу, взаємозв'язок між його частинами, цілісність процесу);

керованість (діагностика та планування процесу навчання);

відтворюваність (можливість застосовувати в інших однотипних освітніх закладах іншими суб'єктами) [16, с. 7].

Нормативно визначеним обов'язком науково-педагогічних працівників є постійне підвищення власного професійного рівня та педагогічної майстерності. Цього можна досягнути обґрунтуванням і розробленням технології професійного розвитку науково-педагогічних працівників вищих військових навчальних закладів у процесі підвищення кваліфікації. Саме технологія професійного розвитку науково-педагогічних працівників має стати інструментом для розроблення результативних індивідуальних освітньо-професійних траєкторій і, відповідно, моделей підвищення рівня професійного розвитку науково-педагогічних працівників за ключовими складовими. Такі складові розробляють та реалізують, беручи на основу: наукові знання; організаційні та інші рішення про перелік, строк, порядок та послідовність процесу професійного навчання науково-педагогічних працівників; набір засобів і методів (для збирання й оброблення інформації), щоб досягнути визначених закладом вищої освіти цілей професійного зростання науково-педагогічного потенціалу; прийоми ефективного впливу на формування мотивації науково-педагогічних працівників; принципи організації та управління процесом професійного розвитку науково-педагогічних працівників; індикатори оцінювання професійної діяльності науково-педагогічних працівників. Ці умови десакралізують освітню парадигму «освіта на все життя» й замінюють її на нову парадигму «освіта впродовж життя», що поєднує формальну, неформальну та інформальну освіту.

Висновки. У сучасному світі, де технології швидко розвиваються, вища освіта постійно трансформується. З огляду на це вищі військові навчальні заклади мають розвивати систему підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників, враховуючи її стратегічні і тактичні цілі. Стратегічні цілі спрямовані на поєднання особистісного розвитку з професійним потенціалом

науково-педагогічних працівників та забезпечення випереджувальної професійної підготовки відповідно до суспільних вимог. Тактичні цілі забезпечують виконання стратегічних цілей завдяки мотивуванню до неперервного професійного зростання науково-педагогічних працівників, підготовці кадрового потенціалу за допомогою андрагогічного і технологічного підходів, які спрямовують науково-педагогічних працівників до самостійної освітньої діяльності.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Алфімов Д. В. Структурно-змістовний контент поняття технології. *Науковий вісник Донбасу*. 2011. №3. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvd_2011_3_2 (дата звернення 02.06.2024).
2. Вітвицька С. С. Основи педагогіки вищої школи : метод. посіб. Київ, 2003. 316 с.
3. Вітченко А. О., Осьодло В. І., Салкуцан С. М. Технології навчати у вищій військовій школі: теорія і практика : навч.-метод. посіб. Київ, 2016. 272 с.
4. Гура О. І. Теоретико-технологічні основи формування психолого-педагогічної компетентності викладача вищого навчального закладу в умовах магістратури : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 / Запоріжжя, 2008. 543 с.
5. Драч І. І. Управління формуванням професійної компетентності магістрантів педагогіки вищої школи: теоретико-методичні засади : монографія. Київ : Дорадо-Друк, 2013. 456 с.
6. Клокар Н. І. Побудови моделі підвищення кваліфікації в системі післядипломної педагогічної освіти. *Післядипломна освіта в Україні*. 2010. № 2. С. 14–21.
7. Кузьмінський А. І. Теоретико-методологічні засади післядипломної педагогічної освіти в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : 13.00.04. Київ, 2003. 42 с.
8. Жук Ю. О. Теоретико-методичні засади організації навчальної діяльності старшокласників в умовах комп'ютерно орієнтованого середовища навчання : монографія. Київ : Педагогічна думка, 2017. 468 с.
9. Зязюн І. А. Філософія педагогічної дії : монографія. Черкаси : Вид. ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2008. 608 с.
10. Маслов В. І. Моделювання педагогічних систем: сутність та технологія. *Післядипломна освіта в Україні*. 2013. № 1. С.15–18.
11. Ничкало Н. Андрагогіка в системі педагогічних наук. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*. 2009. № 1. С. 7–20.
12. Освіта дорослих: теоретичні і методологічні засади : монографія / Л. Б. Лук'янова та ін. Київ, 2012. 272 с.
13. Освітні технології: навч.-метод. посіб. / О. М. Пехота та ін. ; за ред. О. М. Пехоти. Київ, 2002. 255 с.
14. Осьмук Н. Г. Ідеї реформаторської педагогіки в дослідженнях українських освітніх діячів 20-х – початку 30-х років ХХ століття : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.01. Суми, 2011. 20 с.
15. Педагогічні технології / Падалка О.С., Нісімчук А.С., Смолюк І.О., Шпак О.Т. Київ : Укр. енциклопедія, 1995. 252 с.

16. Педагогічні системи, технології. Досвід. Практика / за ред. П.І. Матвієнка. Полтава : ПОІППО. 2007. 220 с.
17. Педагогічні технології у неперервній професійній освіті : монографія / С.О. Сисоєва та ін. ; за ред. С.О. Сисоєвої. Київ, 2001. 502 с.
18. Підготовка майбутнього вчителя до впровадження педагогічних технологій / О.М. Пехота та ін. Київ, 2003. 240 с.
19. Прокопенко І. Ф., Євдокимов В. І. Педагогічні технології : навч. посіб. Харків, 2005. 224 с.
20. Протасова Н. Г. Післядипломна освіта педагогів: зміст, структура, тенденції розвитку. Київ : Шкільн. світ, 1998. 176 с.
21. Сидоренко В. В. Акмеологічні технології в освіті дорослих. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Сер. 16. Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики.* 2016. Вип. 26. С. 38–42.
22. Смолюк І. О. Розвиток педагогічних технологій у вищих закладах освіти України (теорія і практика) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : 13.00.01. Київ, 1999. 35 с.
23. Чернишова Є. Р. Теорія і практика формування кадрового потенціалу навчальних закладів післядипломної педагогічної освіти : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 / Київ, 2013. 417 с.
24. Шатковська Г. І. Педагогічні технології фундаменталізації навчання. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Педагогіка. Соціальна робота.* 2011. Вип. 22. С. 193–197.
25. Янкович О. І. Розвиток освітніх технологій у теорії та практиці вищої педагогічної освіти України (1957-2005) : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 / Тернопіль, 2009. 527 с.
26. Knowles M. S. The modern practice of adult education. Chicago, 1980. 24 p.
27. Schramm W. Mass media and national development: the role of information in the developing countries. Stanford, 1964. 333 p.